

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології

На правах рукопису

**КОЖУХАР ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ
ОСОБИСТОСТІ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ**

Спеціальність: **053** **«Психологія»**
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма **Психологія**
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня **магістра**

Науковий керівник:
**ПРІСНЯКОВА Людмила
Макарівна**
кандидат психологічних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 8 від 27.12.22

Завідувач кафедри

 Людмила ПРІСНЯКОВА
(підпис) (Ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

 Людмила ПРИСНЯКОВА
«10» лютого 2023 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
КОЖУХАР ІРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ**

1. Тема роботи: «Особливості проектування життєвого шляху особистості середнього віку».
2. Науковий керівник роботи: кандидат психологічних наук, завідувач кафедри Пріснякова Людмила Макарівна. Затверджені наказом вищого навчального закладу від «29» жовтня 2022 року № 4
3. Строк подання роботи на кафедру: 14.02.2023р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: визначити психологічні особливості проектування особистістю її життєвого шляху в межах середнього віку.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
 - проаналізувати основні наукові підходи і напрямки в області розробки проблеми проектування життєвого шляху;
 - визначити роль особистості та середовища в проявах особливостей проектування;
 - здійснити підбір методів та методик дослідження особливості проектування життєвого шляху;
 - виявити ефективність проектування в залежності від таких якостей особистості, як здатність до прогнозування та креативність;
 - визначити взаємозв'язки між кількісними показниками застосованих методик психологічної діагностики;
 - визначити подальші перспективи дослідження.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	Жовтень 2022 р.	виконано
2.	I Розділ	Листопад 2022 р.	виконано
3.	II Розділ	Грудень 2022 р.	виконано
4.	III Розділ	Січень 2023 р.	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий 2023р.	виконано

Науковий керівник _____ _____ Людмила ПРИСНЯКОВА

Здобувач вищої освіти _____ Ірина КОЖУХАР

Дата видачі завдання 29.09.2022 р.

АНОТАЦІЯ

Кожухар І.В. Особливості проектування життєвого шляху особистості середнього віку / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія». ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

В магістерській дисертації розглянуто проблему проектування життєвого шляху особистості в контексті психологічних особливостей середнього віку. Проаналізовані основні наукові підходи (філософський, соціологічний та психологічний) та напрямки (психоаналітичний, поведінковий, гуманістичний) в області проблеми проектування життєвого шляху.

Були застосовані загальнонаукові та спеціальні дослідницькі методи: аналіз, синтез та узагальнення інформації, систематизація та порівняння отриманих даних. В емпіричній частині дослідження використовувалися метод тестування, кількісний та якісний аналіз результатів. У дослідженні взяли участь 45 проектантів життєвого шляху середнього дорослого віку (3 вікових групи по 15 осіб).

В результаті дослідження визначена роль особистості та середовища в особливостях проектування життєвого шляху. Виділені вікові та гендерні особливості. Виявлена ефективність проектування в залежності від здатності до прогнозування та креативності. Визначено переорієнтацію особистості в результаті проживання кризи середнього віку з завдань першої половини життя на завдання другої.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у виділенні шести психологічних компонентів проектування життєвого шляху особистістю середнього віку та уточненні структури особистісних та середовищних факторів життєвого шляху, а також у подальшому розвитку

застосування методів вивчення психологічних особливостей особистості середнього віку.

Практичне значення полягає у тому, що результати дослідження сприятимуть більш глибокому та всебічному розумінні феномену проектування життєвого шляху особистістю середнього віку.

Ключові слова: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ, СЕРЕДНІЙ ВІК, ПЕРІОД ДОРΟΣЛОСТІ, КРИЗА СЕРЕДНЬОГО ВІКУ, ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ, ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ, КРЕАТИВНІСТЬ, ЗДАТНІСТЬ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ.

Список публікацій здобувача:

1. Особливості проектування життєвого шляху жінками середнього віку / І.В. Кожухар // Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час воєнного стану: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 лист. 2022 р.). / ред. колегія: В.В. Сиченко, Т.О. Гальцева, Г.М. Стояцька, О.С. Ковальчук, О.Г. Хватова. Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР», 2022. 116 с. – с. 61-63
2. Дослідження креативності жінок середнього віку / І.В. Кожухар // Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 листопада 2022 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022.

ABSTRACT

Kozhuhar I.V. Peculiarities of designing the life path of a middle-aged individual / Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 Psychology (educational and professional program "Psychology". VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

The master's thesis examines the problem of designing a person's life path in the context of psychological features of middle age. The main scientific approaches (philosophical, sociological, and psychological) and directions (psychoanalytic, behavioral, humanistic) in the area of the problem of designing a life path are analyzed.

General scientific and special research methods were applied: analysis, synthesis and generalization of information, systematization and comparison of the obtained data. The empirical part of the study used the testing method, quantitative and qualitative analysis of the results. 45 mid-adult life path planners (3 age groups of 15 people) took part in the study.

As a result of the study, the role of the individual and the environment in the features of life path design is defined. Age and gender characteristics are highlighted. The effectiveness of the design is revealed depending on the ability to forecast and creativity. The reorientation of the personality as a result of living through the middle age crisis from the tasks of the first half of life to the tasks of the second was determined.

The scientific novelty and theoretical significance of the research consists in the selection of six psychological components of the design of the life path of a middle-aged person and clarification of the structure of personal and environmental factors of the life path, as well as in the further development of the application of methods for studying the psychological characteristics of a middle-aged person.

The practical significance is that the results of the study will contribute to a deeper and more comprehensive understanding of the phenomenon of designing a life path by a middle-aged person.

Key words: LIFE PATH, LIFE PATH DESIGN, MIDDLE AGE, ADULT PERIOD, MIDDLE AGE CRISIS, AGE CHARACTERISTICS, GENDER CHARACTERISTICS, CREATIVITY, FORECASTING ABILITY.

List of publications of the acquirer:

1. Особливості проектування життєвого шляху жінками середнього віку / І.В. Кожухар // Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час воєнного стану: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 лист. 2022 р.). / ред. колегія: В.В. Сиченко, Т.О. Гальцева, Г.М. Стояцька, О.С. Ковальчук, О.Г. Хватова. Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР», 2022. 116 с. – с. 61-63
2. Дослідження креативності жінок середнього віку / І.В. Кожухар // Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 листопада 2022 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ	15
1.1. Філософські, психологічні та соціологічні основи вивчення життєвого шляху особистості.....	15
1.2. Проектування життєвого шляху особистості як проблема психології....	26
1.3. Стратегії життєтворчості та структурні компоненти життєвого шляху особистості.....	36
1.4. Взаємний вплив проектування життєвого шляху і сьогодення особистості.....	43
Висновки до першого розділу	47
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ.....	50
2.1. Вікові особливості проектування життєвого шляху.....	50
2.2. Гендерні особливості проектування життєвого шляху.....	60
Висновки до другого розділу.....	72
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ	75
3.1. Методи та методика дослідження.....	75
3.2. Учасники емпіричного дослідження.....	83
3.3. Результати емпіричного дослідження за методиками.....	84
3.3.1. Результати емпіричного дослідження за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (авт. Д.О.Леонтєв).....	84
3.3.2. Результати емпіричного дослідження за методикою «Здатність до прогнозування» (авт. Л.А.Регуш).....	91
3.3.3. Результати емпіричного дослідження за методикою «Креативність» (авт. Н.Ф. Вишнякова).....	95
3.3.4. Результати емпіричного дослідження за методикою діагностики	

емоційного інтелекту (авт. Н. Холл).....	101
3.3.5. Результати емпіричного дослідження за методикою психологічного благополуччя (авт. К.Ріфф).....	105
3.3.6. Результати емпіричного дослідження за методикою діагностики мотиваційної структури особистості (авт. В.Е. Мільман).....	110
Висновки до третього розділу.....	117
ВИСНОВКИ.....	121
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	124
ДОДАТКИ.....	138

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах значних потрясінь сучасного українського суспільства особистість невпинно постає перед необхідністю життєвих виборів. Визначення бажаного напрямку розгортання життєвих подій стає можливим на підставі цілісного уявлення людини про власний життєвий шлях.

При вибірковому, фрагментарному баченні подій управління життям навряд чи буде можливим. Також необхідним є зайняття особистістю авторської позиції відносно свого власного життя. Слабкість особистісної позиції значно ускладнить життя сучасної людини. Проявами скерованого проходження життєвого шляху є врівноважене проживання людиною наявної життєвої ситуації за допомогою продуктивного опрацювання досвіду та завдяки побудові реалістичної перспективи. У зв'язку з цим стає акцентованою проблематика проектування життєвого шляху особистості. Важливими в нашій роботі стали наукові дослідження проблеми проектування життєвого шляху зарубіжними та вітчизняними вченими, які розглядали його з різних позицій, а саме: 1) концепції життєтворчості (А. Маслоу, В. Франкл, Б. Ананьєв, Л. Виготський, К. Левін, Д. Леонтєв, С. Рубінштейн, Є. Головіха, К. Абульханова-Славська, Г. Балл, В. Ямницький); 2) концепції життєвого шляху (Ш. Бюлер, О. Кронік, Є. Головаха, Т. Титаренко); 3) концепції суб'єктивного сприйняття часової перспективи (К. Левін, Ю. Швалб, Т. Коттл, Ф. Хунд).

Однак, незважаючи на численність досліджень проблеми проектування життєвого шляху, особистісні особливості саме середнього віку залишаються найменш вивченими. Найбільшу увагу науковці приділяли періодом дитинства та юнацького віку, як найбільш сензитивним до життєвих змін.

Також, в зв'язку з сучасною демографічною ситуацією, яка потребує вирішення проблем загального старіння населення, вчені все частіше звертають увагу на проблеми людей похилого віку. Середній вік, не дивлячись на те, що він є самим плідним періодом життя, виявляється найменш

дослідженим. Люди середнього віку є трудовим ресурсом, елементом продуктивних сил країни та основним носієм економічних відносин. Саме тому проблеми життєвого шляху особистості середнього віку є важливими та потребують дослідження.

Таким чином, актуальність та недостатня ступінь наукової розробленості проблеми обумовили вибір теми дослідження: «Особливості проектування життєвого шляху особистості середнього віку».

Об'єкт дослідження: життєвий шлях особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості проектування життєвого шляху особистості.

Мета дослідження: визначити психологічні особливості проектування особистістю її життєвого шляху в межах середнього віку.

Гіпотези дослідження полягають в тому, що проектування життєвого шляху особистості середнього віку має наступні особливості:

- основну зумовленість життєпроекування внутрішніми психологічними якостями особистості на фоні зовнішніх обставин;
- успішне життєпроекування в умовах сучасного суспільства в значній мірі залежить від таких психологічних якостей особистості, як здатність до прогнозування майбутнього та креативність;
- наявні гендерні відмінності, що полягають в фокусі уваги чоловіків на широкому соціумі, а жінок на сім'ї та особистому щасті;
- переорієнтація особистості в результаті проживання криза середнього віку з завдань першої половини життя на завдання другої.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні наукові підходи і напрямки в області розробки проблеми проектування життєвого шляху.
2. Визначити роль особистості та середовища в проявах особливостей проектування.
3. Здійснити підбір методів та методик дослідження особливості

проектування життєвого шляху для визначення кількісних показників, що є його характеристиками.

4. Виявити ефективність проектування в залежності від таких якостей особистості, як здатність до прогнозування та креативність.

5. Визначити взаємозв'язки між кількісними показниками застосованих методик психологічної діагностики.

6. Визначити подальші перспективи дослідження.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали науково-теоретичні положення психології про життєвий шлях особистості (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, В.Г. Панок, Г.В. Рудь), життєві стратегії (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв) та життєву перспективу (О.О. Кронік, Є.І. Головаха, С.Л. Рубінштейн).

Методи дослідження: теоретичні - аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення психологічних знань з проблеми дослідження; емпіричні - психодіагностичні методики, математико-статистичні методи.

Надійність результатів дослідження забезпечено використанням надійного апробованого психодіагностичного інструментарію, репрезентативністю вибірки, поєднанням якісного та кількісного аналізу.

Наукова новизна та теоретичне значення:

- вперше виділені шість психологічних компонентів проектування життєвого шляху особистістю середнього віку;

- уточнена структура особистісних та середовищних факторів проектування життєвого шляху;

- набуло подальшого розвитку застосування методів вивчення психологічних особливостей особистості середнього віку.

Практичне значення полягає в тому, що результати сприятимуть більш глибокому і всебічному розумінні проектування життєвого шляху особистості середнього віку. Висновки магістерської роботи можуть використовуватися у консультативній роботі практичних психологів та в процесі викладання спецкурсу «Психологія проектування життєвого шляху»,

в навчальному курсі «Вікова психологія» за освітньою програмою «Психологія». Апробація результатів дослідження. Результати було представлено на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час воєнного стану» (24 листопада 2022 р., м. Дніпро).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладені в 2-х публікаціях:

Особливості проектування життєвого шляху жінками середнього віку /

І.В. Кожухар // Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час воєнного стану: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 лист. 2022 р.). / ред. колегія: В.В. Сиченко, Т.О. Гальцева, Г.М. Стояцька, О.С. Ковальчук, О.Г. Хватова. Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР», 2022. 116 с. – с. 61-63

Дослідження креативності жінок середнього віку / І.В. Кожухар // Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 листопада 2022 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел, що нараховує 142 найменування. Загальний обсяг становить 137 сторінок друкованого тексту, з яких 127 сторінок основного тексту. Робота містить 10 таблиць та 23 рисунка.

ВИСНОВКИ

Проведений у даній магістерській дисертації теоретичний аналіз основних наукових підходів в області проблеми проектування життєвого шляху дозволив виокремити філософський, соціологічний та психологічний підходи. Філософський підхід носить історичний характер та має різне смислове наповнення в різні історичні епохи. Соціологічний розглядає прояви людського життя в суспільних зв'язках та відносинах. Психологічний підхід до проблеми проектування життєвого шляху дозволяє виділити здатність людини бути особистістю та відігравати творчу роль у власному житті (мистецтві жити). В психологічному підході за акцентами на спрямованість часової трансперспективи нами виділені наступні основні напрямки: психоаналітичний (з акцентом на минуле), поведінковий (теперішнє) та гуманістичний (майбутнє).

Проектування життєвого шляху людини визначається, з однієї сторони, зовнішніми причинами та обставинами, а з іншої - обставинами внутрішніми, які створюються людиною самостійно та за які вона несе відповідальність. Якщо людина зрозуміє, що остаточна історія життя залежить саме від неї та змінить внутрішні обставини, вона зможе поступово змінювати, у певних межах з врахуванням наявних реалій, зовнішні обставини свого життя. Нами були виділені вікові та гендерні особливості проектування життєвого шляху особистості середнього віку. Вік особистості має об'єктивні та суб'єктивні виміри. Хронологічний та біологічний вік може бути об'єктивно оцінений. Соціальний та психологічний вік в основному спирається на суб'єктивні оцінки, які надаються соціумом або відчуються людиною. Середній вік є періодом «розквіту» людини, але й періодом розуміння та відповідальності, що обумовлює кризові явища середини життя.

У результаті гендерного аналізу виявилася різниця між направленістю життєвих проєктів чоловіків та жінок середнього віку. Чоловіки мають більшу схильність до впливу соціальних стереотипів та більш орієнтується на соціальні здобутки, а жінки – на самовдосконалення та сімейні відносини.

Емпіричне дослідження особливостей проектування життєвого шляху було проведено за допомогою методу тестування, а також якісного та кількісного аналізу результатів. Були визначені кількісні показники смисложиттєвих орієнтації (Д.О. Леонт'єв), прогностичності (Л.О. Регуш), креативності (Н.Ф. Вишнякова), емоційного інтелекту (Н. Холл), психологічного благополуччя (К. Ріфф) та мотиваційної сфери (В.Е. Мільман) респондентів.

Згідно з найбільш вираженими отриманими кількісними показниками нами виділені шість психологічних компонентів проектування життєвого шляху: ціннісний, пізнавальний, професійний, соціально-адаптивний, особистісний та мотиваційний. Особливістю наймолодшої вікової групи в межах середнього віку (до 30 років) можливо назвати найбільше проявлення ціннісного компоненту. Виділеною особливістю середньої групи (до 40 років) є проявлення мотиваційного компоненту. Характерним для найбільш зрілої вікової групи (до 50 років) виявився акцент соціально-адаптивного компоненту.

За результатами проведеного емпіричного дослідження можливо стверджувати, що основною базовою характеристикою здатності особистості до складання ефективних життєвих проєктів є здатність до прогнозування, як здатність побудови усвідомленої життєвої перспективи. Більша ефективність життєвого проектування на підставі показників загальної прогностичності виявилися в більш молодих групах респондентів середнього віку. Ефективність проектування життєвого шляху в сучасному мінливому світі також в значній мірі залежить від креативності особистості. Креативність насамперед реалізується у творчому підході людини до професійної діяльності. Більша ефективність життєвого проектування на підставі показників креативності виявилася у більш зрілих (в межах середньої дорослості) вікових групах респондентів.

Життєве проектування наймолодшої вікової групи досліджуваних базується на перспективності, самоприйнятті та особистісному зростанні. Ці якості мають виражену особисту направленість та співвідносяться з ціннісним

психологічним компонентом («знайти себе»). Проектування життєвого шляху середні вікової групи ґрунтується на загальній активності, прагнення до комфорту та творчому ставленні до професії. Ці якості мають середовищне спрямування та корелюються з мотиваційним компонентом («знайти своє»).

Життєвий проект зрілої вікової групи спирається на емоційний інтелект та статус. Ці характеристики мають особисто-середовищне спрямування, співвідносяться з соціально-адаптивним компонентом, і насамперед вказують на соціальну направленість особистості та важливість для людини середнього зрілого віку приналежності до групи («знайти своїх»).

Проведені в рамках даної дисертації дослідження дозволили висвітлити не всі аспекти проблеми життєвого шляху особистості. Подальшого дослідження потребує структура ліній життєвого проекту за конкретними напрямками життєдіяльності, зокрема професійному та сімейному. Потребують уваги окремі компоненти життєвого шляху, такі як активність особистості, досвід особистості, відношення особистості до свого життя. Перспективою подальших досліджень є також розробка проблеми розгортання життєпроекування на різних етапах дорослості.